

<https://doi.org/10.15407/rksu.36.020>

УДК 94(477)(І.Журман):026

Олексій Сокирко, кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри давньої та нової історії України,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)
ORCID: 0000-0003-3841-9782
E-mail: sag@univ.kiev.ua

ЛИСТУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО КАНЦЕЛЯРИСТА ІЛІ ЖУРМАНА З РІДНИМИ З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Метою роботи є аналіз листів військового канцеляриста Іллі Журмана (1720—1783) до батьків, що зберігаються у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського і є цінними джерелами із соціальної історії козацької старшини, історії повсякдення та рукописної культури Гетьманщини першої половини XVIII ст. Практичною метою є з'ясування обставин служби, приватних контактів, побуту представника верстви військових канцеляристів; контекстуалізація інформації, викладеної в листах, ідентифікація згаданих у них осіб; відтворення невідомих сторінок біографії автора та його родини в контексті соціально-політичної історії Гетьманщини. **Методологія** полягає в застосуванні базових підходів внутрішньої (текстологічно-змістової) та зовнішньої (палеографічний, сфрагістичний аналіз) джерелознавчої критики, контекстуалізації тематики листів щодо соціально-політичної ситуації, сімейних зв'язків, приватного та публічного життя фігурантів. **Наукова новизна** полягає у введенні до наукового обігу серії приватних листів представника спільноти військових канцеляристів Гетьманщини. Аналіз епістолярію дав змогу реконструювати картину службового та приватного

Цитування: Сокирко О. Листування військового канцеляриста Іллі Журмана з рідними з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2025. № 1 (36). С. 20—37. <https://doi.org/10.15407/rksu.36.020>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

життя представника старшинської спільноти, проаналізувати його соціальні зв'язки, стосунки з батьками, деталі побуту. Листи є також важливими пам'ятками староукраїнської рукописної культури; їх зовнішня та внутрішня джерелознавча критика дозволяє відстежити чимало рис освіти й діловодної культури козацької старшини. **Висновки.** Листування Іллі Журмана є цінним джерелом з історії приватного та публічного життя козацької старшини. Зміст листування з батьками розкриває емоційний світ молодого людини, яка щойно розпочала самостійне життя й кар'єру. Тексти листів сповнені подробицями щодо канцелярської служби, діяльності владних і судових установ Гетьманщини, особливостей ведення судових справ, побутового життя молодого канцеляриста, його службових і приватних контактів.

Ключові слова: Гетьманщина, військові канцеляристи, соціальна історія, історія повсякдення, рукописна культура, епістолярні джерела, генеалогія, палеографія, сфрагістика.

Актуальність теми дослідження. Приватний епістолярій часів Гетьманщини є надзвичайно цінним джерелом для студій із соціальної та політичної історії, історії освіти, побуту й приватного життя, інтерес до яких у сучасній історіографії стабільно зростає [18]. Втім, до сьогодні ми практично не маємо корпусних публікацій приватних листів, датованих серединою XVII — XVIII ст., хоча ступінь їх збереженості для пізнього періоду Гетьманщини досить високий [6; 7; 10; 13]. Епістолярій відклався переважно у фамільних архівах старшинських і священницьких родів, його виявлення, каталогізація і публікація безсумнівно є одним із пріоритетних напрямів сучасної археографічної роботи [38, с. 59—88; 43, с. 126—136; 47]. Разом з тим при підготовці приватної кореспонденції до публікації дослідники часто стикаються з труднощами в коментуванні й контекстуалізації описаних подій, персоналій, що спричинює необхідність опрацювання інших жанрових груп джерел: щоденників, мемуарів, судової й канцелярської документації.

Листи Іллі Журмана належать до початкового періоду його служби в Генеральній військовій канцелярії та на гетьманському дворі і є унікальними джерелами з історії спільноти військових канцеляристів, до шереги якої в різні періоди належали такі видатні особистості, як Самійло Величко, Микола Ханенко, Павло Ладинський, Пилип Борзаківський, Степан Луконський, Григорій Покас, Василь Туманський, Яків Козельський, Семен і Олексій Дівовичі, Опанас Лобисевич [15; 17; 35; 39; 40; 45; 49]. Ця спільнота була головним кадровим ресурсом адміністративної еліти Гетьманщини, висунувши зі свого середовища членів кодифікаційної комісії, що впорядкувала «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743), архітекторів судових і адміністративних реформ часів Розумовського тощо. Покоління колишніх військових канцеляристів, що жили на межі XVIII—XIX ст., утворили Новгород-Сіверське патріотичне товариство, з кола якого вийшла славнозвісна «Історія Русів». З огляду на це листи канцеляриста Іллі Журмана до вітчима й матері надають цілий спектр деталей і подробиць його приватного й службового життя у Глухові протягом 1740—1747 рр.

Аналіз досліджень і публікацій. У цій публікації пропонуємо увазі дослідників аналіз приватних листів до родичів одного з відомих діячів Гетьманщини середини — другої половини XVIII ст. Іллі Васильовича Журмана (бл. 1720—1783 рр.) [2], що зберігаються у фонді XII «Архів В.Л. Модзалевського (1882—1920), українського історика й генеалога» Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського [16]. Ці архівалії, вочевидь, походять з фамільного архіву Лашкевичів, які були родичами Журманів, що опосередковано підтверджується наявністю в архіві В. Модзалевського інших документів Лашкевичів більш раннього й більш пізнього часу. На межі XIX—XX ст. фамільна збірка Лашкевичів почала розпорошуватися поміж нащадками, які передавали окремі документи для публікації Російському географічному товариству, редакції «Київської старовини» та продавали приватним колекціонерам. Частина згаданих документів опинилася в зібраннях В. Тарновського та О. Лазаревського [38, с. 364]. Це дає підстави припускати, що обсяг приватного листування у зазначеному архіві був набагато більшим і документи, які були розпорошені, з часом віднайдуться в інших архівних фондах і колекціях.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу листів Іллі Журмана відтворити картину службового та приватного життя представника спільноти військових канцеляристів Гетьманщини першої половини XVIII ст., проаналізувати його соціальні зв'язки, стосунки з родичами, побутове життя, з'ясувати контекст і обставини написання листів, ідентифікувати події та персоналії, згадані в них, проаналізувати приватні листи в контексті ранньомодерної української рукописної культури.

Виклад основного матеріалу. Ілля Васильович Журман народився близько 1720 р. в сім'ї військового товариша Василя Матвійовича Журмана та Єфросинії Іванівни з Губчиців. Рід Журманів походив зі стародубського козацтва [21, с. 329—330; 26, с. 65—67, 100; 31, с. 60]. Батько Іллі, значковий товариш Василь Журман (?—1729), зазначений у присяжних реєстрах Стародубського полку 1718 р. як «житель стародубовский» у переліку «не ум'ятних писма» [11, с. 94; 22, с. 330]. Тривалі судові тяжби за спадок тільки наприкінці життя дали йому змогу вступити у володіння родовою маєтністю — с. Задубенням, до якого він згодом долучив двір у Стародубі та двір у с. Гарцеві із землями, сінокосом і млином [8, с. 92—117; 23, с. 133; 26, с. 154—155, 222—223, 250—251, 323; 31, с. 61]. Статус Журмана-батька дещо підвищив вигідний шлюб з донькою почепського сотника Івана Губчиця Єфросинією [30, с. 344; 46].

1729 року Василь Михайлович Журман помер, залишивши по собі малолітніх сина Іллю та доньку Олену. Після численних перипетій, що розгорнулися довкола спадку небіжчика, Єфросинія вдруге вийшла заміж за значкового товариша Стародубського полку Івана Семеновича Лашкевича (1692—1765), у 1739 р. асесора стародубського полкового суду й стародуб-

ського городового отамана в 1740—1746 рр. [21, с. 330; 32, с. 27]. На відміну від Журманів, Лашкевичі були «новим» родом у середовищі стародубської старшини і завдяки шлюбу істотно збільшили свої статки, з часом значно посприявши кар'єрному просуванню своїх нащадків [31, с. 27]. У 1746 р., виходячи «за старостью лет своих и будучи при слабости здоровья» у відставку, Іван Лашкевич, імовірно, не без сприяння пасинка, що вже був наближеним до Розумовських, отримав титул бунчукового товариша [31, с. 27].

Родинні маєтності та помітне становище вітчима, вплив сім'ї якого в середовищі стародубської старшини зростає, допомогли Іллі здобути освіту в Київській академії й вступити на службу до Генеральної військової канцелярії. Скільки саме тривало його перебування у стінах академії, наразі невідомо, тож можна погодитися з думкою дослідників історії освіти, що зазвичай навчання старшинських синів тривало до класу риторики включно, становлячи термін від чотирьох до шести років [48, с. 154—187]. За даними В. Модзалевського, Журман випустився з академії в 1738 р. і наступного року вступив на службу, отже міг потрапити на навчання у віці 12 років (це цілком відповідає віковому діапазону учнів, що вступали до фари (підготовчого класу) [31, с. 61].

Кар'єру й усе подальше життя скромного канцеляриста карколомно змінив шлюб з Агафією Давидівною Стрешенець (Стрешенцовою) [3, с. 308]. Рід Стрешенців (Демешків-Стрешенців) був доволі численним, належачи до середнього прошарку козацтва Козелецької сотні Київського полку [14, с. 84—86]. З нього (очевидно, по жіночій лінії) походила мати Олексія та Кирила Розумовських — Наталія Дем'янівна Розумовська із Стрешенців-Демешків [14, с. 84—86, 112; 21, с. 325]. Агафія Давидівна, таким чином, доводилася гетьманші племінницею. Вхідження молодого канцеляриста до найвищих кіл гетьманату й імперії відразу ж посприяло його кар'єрі. Журман стає старшиною з особливих доручень (фактично, особистим ад'ютантом) Кирила Розумовського, доставляючи його листи до імператорського двору, Сенату, владних установ Гетьманщини [20, с. 492, 1022, 1033, 1040, 1041, 1048, 1053]. Окрім кур'єрської роботи з доправлення кореспонденції свого патрона, через Журмана також пересилалося чимало листів козацьких старшин, які перебували в імперських столицях, — Скоропадських, Ханенків, Лизогубів, Гудовичів [3, с. 308, 310, 313, 331, 354, 366]. 1745 року Ілля Журман отримав чин бунчукового товариша. 1750 року він був включений до складу старшинської делегації до Петербурга «для поднесення императрице учиненных всею Малою Россиею на гетманское достоинство выборов и для испрошения на те выборы высочайшей конфирмации» [20, с. 444; 31, с. 61]. Ця служба зробила Журмана відомим при дворі й дозволила налагодити корисні зв'язки в імперській столиці. Своєю чергою, це значно збільшило ставки Журмана й у Гетьманщині. Старшини шукали знайомства й протекції впливового гетьманського родича, хоча

водночас збільшувалася кількість його недоброзичливців і заздрісників [4, с. 343, 356, 357, 359, 360—361]. Чи не єдиною розлогою характеристикою його постаті є відгуки, залишені радником і помічником Розумовського Григорієм Тепловим (1717—1779). Щоправда, зауважимо, що оцінки Тепловим оточення гетьмана, старшини й духовенства, як і більшості його візаві з російських кіл, грішать на гіпертрофований суб'єктивізм і мізантропічні ескапади. Одна з перших згадок про Журмана міститься в листі Теплового до Михаїла Воронцова за січень 1752 р.: «Господин Журман хочет быть человеком излишне сановитым. Сие чувствует наш погреб петербургской и денежная сумма, которая не на его расходы оставлена, а им, яко его собственная, издержана» [20, с. 1131]. У листі до Воронцова від 12 вересня 1760 р. Теплов писав: «Судом всем малороссийским, который живот и смерть определяет, правит один плут и грабитель... Журман, а дела от невольных в апелляцию к Безбородку приходят. Прочие, то есть Кочубеи, Журавки, яко неделовые, послухами иногда приглашаются для умножения в подписании рук к приговору, а ведает про то Журман и Безбородко... Следовательно, сей суд прямое торжище лихоимства» [20, с. 581, 1180—1181].

4 жовтня 1756 р. гетьман призначив Іллю Журмана та Дем'яна Оболонського генеральними суддями [4, с. 343; 20, с. 492]. Цей казус, коли другий за значенням уряд у службовій ієрархії держави посіла людина, в кар'єрному досягненні якої не було для цього достатніх підстав, є промовистою ілюстрацією кадрової політики Розумовського, котрий у перші роки свого правління прагнув замінити найважливіші уряди людьми свого клану. Карколомне призначення маловідомого канцеляриста з незнатного роду, який лише через шлюб з гетьманською родичкою забезпечив собі кар'єрний стрибок, мало сприйматися в колах козацької знаті неоднозначно [34, с. 161].

Обережність і розсудливість Журмана дозволили йому успішно пережити чергову кризу гетьманства і втриматись як політику в нових імперських реаліях. Як генеральний суддя, він був членом II Малоросійської колегії. Після ліквідації адміністративної автономії Гетьманщини Журмана було призначено очільником Новгород-Сіверського намісництва (1782—1783); 1783 року йому пожалувано чин дійсного статського радника [31, с. 61]. На перших етапах демонтажу гетьманської державності, що збіглися в часі з процесами набуття козацькими старшинами й малоросійською шляхтою імперського дворянства, метрополія не наважувалася ставити на ключові посади новостворених адміністративних структур чужинців. Ці обставини грали на руку Іллі Журману та йому подібним, що стали першими поколіннями імперських урядовців в Україні, але одночасно сприяли збереженню «малоросійської» ідентичності й корпоративної єдності українського дворянства.

У зібранні Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського зберігається комплекс листів Іллі Журмана до батьків за

період 1740—1747 рр. Усі вони сповнені життєвих подробиць побуту Гетьманщини 40-х років XVIII ст. і належать до раннього періоду кар'єри автора. За частотністю та обсягом їхню інформацію можна поділити на декілька тематичних блоків. Перший з них стосується побутових питань, зокрема надсилання продуктів та одягу. Так, у листі від 22 лютого 1741 р. Ілля наводить цілий перелік своїх харчових потреб: «муки ситной и пшеничной, крупъ, олѣи, соли, оцету, водки и протчего питя, осетра и протчеи реби, понеже в Стародубѣ дешевле и простей, как вы сами довольно изволите ведать, харчеи прислат прощѣ, також и грибовъ, шаткованой капусты и огурковъ» [2, од. зб. 220, арк. 2]. Принагідно він нагадує про обіцяні батьками гостинці для його приятеля, офіцера глухівського гарнізону [2, од. зб. 220, арк. 1 зв.]. У листі від 23 жовтня 1743 р. Журман надсилає вітчиму «реестръ масла, витчини, сала, птиць дворовихъ, оцоту, водки, и п(р)отчое, что по усмотрению родительскому угодно явится, такъ и денегъ кошуль, чоботы или лучше козлинку на чоботы молодика, которого я принявши до себе, писалъ до васъ, кошуль пари двѣ и ежели ест какой старий китаевий кафтан, и болше что потреба можете лутче сами знать» [2, од. зб. 227, арк. 3]. Ще одна постійна тема, що стосувалася побуту, це надсилання з батьківського дому коней, колясок, палубів і возів. Улітку 1742 р. Ілля просив вітчима «прислатъ по мене коней двоих на которих би я могъ без стыда дорогою також из куреня виехатьъ» [2, од. зб. 223, арк. 1 зв.]. Для поїздок у службових справах канцеляристи не завжди мали казенний транспорт, тому заможніші їздили у відрядження верхи або в колясках. Однак, окрім практичності, тут важив й інший аспект, оскільки для старшини коні та власний транспорт були статусними речами, вартість і якість яких слугували ознаками престижу.

У таких проханнях, звісно, слід убачати не прояви егоїзму чи то меркантильності, адже жалування канцеляристів було дуже скромним і не покривало навіть половини витрат, необхідних для життя у столичному Глухові. Молода людина, яка щойно вступила на службу, не лише прагнула побутових вигод і користання з «люксусів», а й намагалася відповідно виглядати й вести спосіб життя, гідний її статусу й соціального походження. Дуже суголосними клопотам Журмана є спогади його молодшого сучасника й далекого родича Григорія Вінського. Приїхавши 1769 р. у Глухів для служби в канцелярії Генерального суду, Вінський так згадує початок свого столичного життя: «Город Глухов в сие время, по причине пребывания в нем вышних властей малороссийских, был как бы небольшая столица. Шляхетство, начиная тут свое служение по значительному количеству и видной жизни, стечение всех состояний по делам казали сей город и многлюдным, и оживленным. Роскош, хотя и не повсеместно, но уже водворялась» [5, с. 85].

Інший блок інформації з листування стосується служби й клопотів щодо залагодження різних сімейних справ (судових процесів, переговорів стосовно купівлі-продажу майна тощо). Предметом особливих турбот

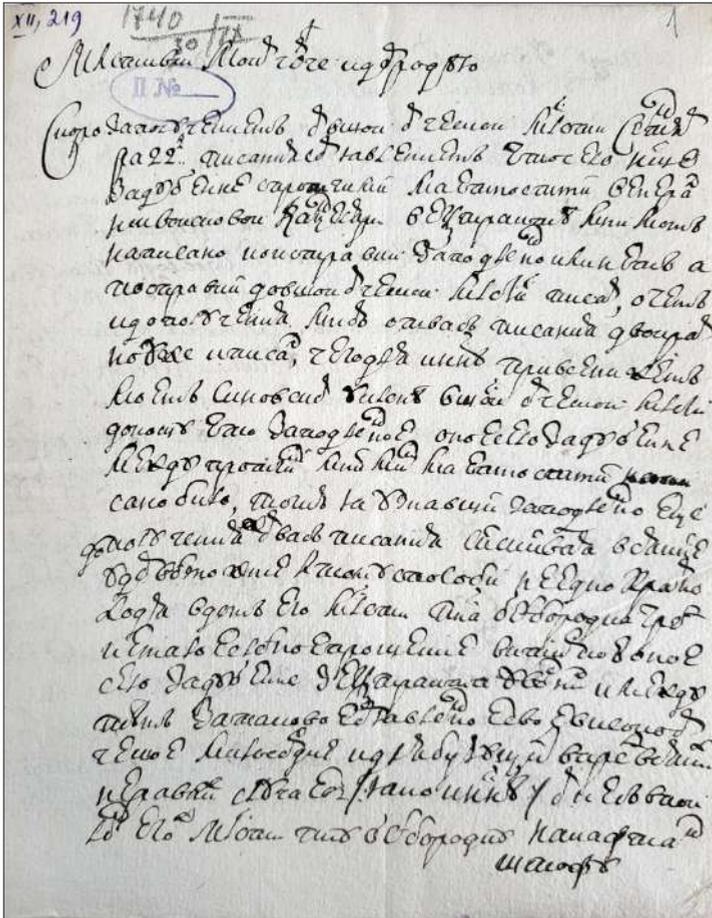
молодого канцеляриста був супровід судових справ, які вели його батьки, в Генеральній військовій канцелярії та Генеральному суді. Статус канцеляриста давав йому вигідні можливості відстежувати проходження документів інстанціями, подання чолобитних і апеляцій, радитися з досвідченими канцеляристами й суддями та, звісно, впливати на судові ухвали, що було цілком звичною практикою того часу. Однією з довгих судових справ, яка розпочалася ще за діда й батька Журмана, була тяжба за с. Старе Задубення (Бакланська сотня Стародубського полку) [2, од. зб. 219, арк. 1; од. зб. 222, арк. 1—2]. 1688 року село було пожалуване на ранг стародубському полковому обозному Дмитру Журману, а 1696 р. затверджене в його володінні царською грамотою. Після його смерті селом «зуполно» володіли його сини Василь та Михайло Журмани; по смерті Михайла його дружина повторно вийшла заміж за міщанина Германа Синяка, який позичив гроші в полкового стародубського писаря Григорія Скорупи на викуплення іншої частки Задубення, але не зміг повернути борг і вона мала перейти у власність Скорупи. Як видно з листів, по смерті Василя Журмана Скорупи оскаржили свої права на село й цією справою почав опікуватися новий чоловік удови, Іван Лашкевич. Ще однією земельною тяжбою, провадженою Лашкевичем у 1730—1748 рр., була справа за володіння с. Брахлоvim (Топальська сотня Стародубського полку). Ця маєтність належала старшинському роду Рубців і після смерті в 1726 р. власника, Федора Рубця, була у спільному володінні його сестер, у тому числі Марії Яківни Рубець — матері Івана Лашкевича. 1730 року кузени, що були спадкоємцями Брахлова, пересварилися між собою, і Рубці зуміли домогтися передання їм села в повну власність — як мажоритарних власників. Лашкевич та його кривні безуспішно опротестовували це рішення в Генеральному суді та Генеральній військовій канцелярії (про цей етап процесу якраз і йдеться в листах Іллі Журмана) [2, од. зб. 220, арк. 1; од. зб. 225, арк. 1 зв.], аж поки в 1743—1747 рр. не звернулися до Сенату [26, с. 399, 408—411].

Окрім регулярних звітувань перед вітчимом, Журман часто просив надіслати йому гроші, адже попри те, що він як канцелярист мав певні преференції у просуванні родинних тяжб у вищих установах, саме процесування було тривалою й витратною справою [2, од. зб. 219, арк. 2; од. зб. 220, арк. 1; од. зб. 221, арк. 1; од. зб. 224, арк. 1]. Позивачі мали сплачувати традиційні збори-акциденталії на судових урядників, підносити «поклони» й «упоминки» суддям, оплачувати відвідування суду свідками [44, с. 195—209]. Обсяг цих витрат, особливо якщо процес тривав декілька років, був дуже значним і не завжди підйомним навіть для старшинських бюджетів. Наприклад, тільки за 1730 р., судячись зі своїми родичами за Брахлів, Іван Лашкевич витратив близько 280 руб., причому третину цієї суми він був змушений позичати [26, с. 411]. Окрім грошових інвестицій, успіх у судових змаганнях значною мірою залежав від патронів, підтримка яких відіграла

вирішальну роль у прийнятті бажаного рішення. В амплу протектора родинних інтересів Журманів-Лашкевичів ми бачимо особу відомого в майбутньому політика й урядовця Андрія Яковича Безбородька (1711—1780), кар'єра якого тільки-но набирала обертів [2, од. зб. 219, арк. 1]. У період 1739—1741 рр., коли його допомогою користувався Ілля Журман, він виконував функції генерального писаря й фактичного керівника Генеральної військової канцелярії [27, с. 377—381].

Серед іншого, в листах знаходимо цікаві повідомлення, що проливають додаткове світло на історію владних установ Гетьманщини. Так, у листі від 17 червня 1742 р. Журман нарікає: «я н[и]нѣ в Архиву опредѣленъ с протчими товарищами где будучи никакой ползи иметь невозможно» [2, од. зб. 223, арк. 1 зв.]. Це свідчення дозволяє порушити питання про перегляд дати заснування «Генеральної малоросійської архиви», яку дослідники традиційно пов'язували із запровадженням штатної посади архіваріуса в 1763 р. [19, с. 594—596]. Згадка про «архіву» в листі Журмана, попри свою лапідарність, вказує на його існування як самостійного підрозділу, що міг постати від 1739 р., коли вперше було проведено розбір і сортування справ Генеральної військової канцелярії. Для цього було призначено 25 канцеляристів на чолі з військовим канцеляристом Андрієм Лишнею; вочевидь, ці службовці «наряжались» для роботи почергово й одним з них і став Ілля Журман [43, с. 108].

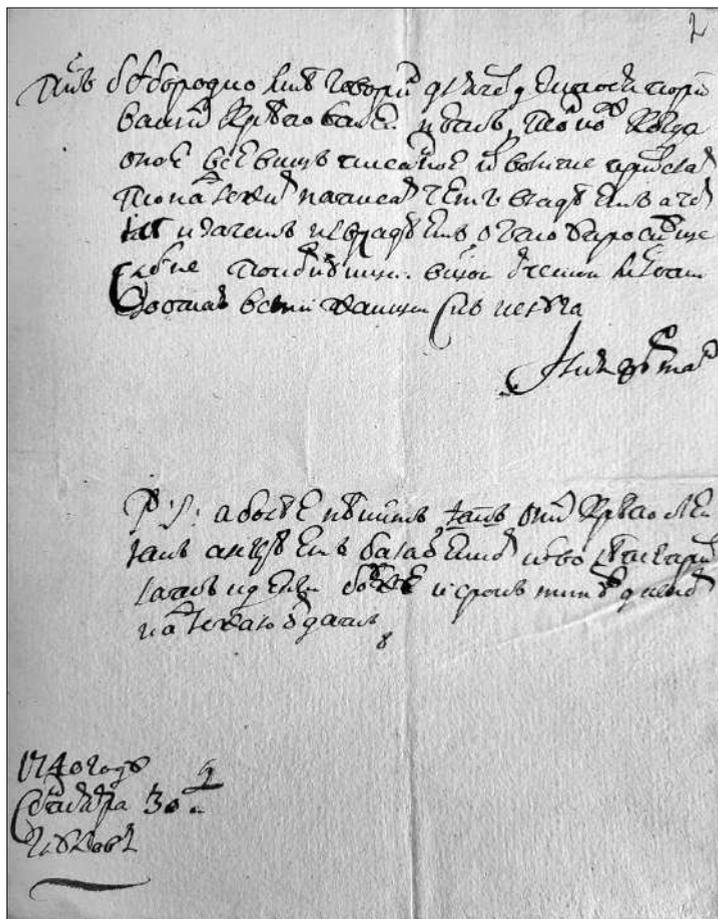
Листи Іллі Журмана до батьків змальовують дуже цікаву картину емоційного світу молоді людини (автору на той час заледве виповнилося 20 років), яка щойно залишила рідну домівку, ступивши на стежу самостійного життя. Тон цих звернень неодмінно поштивий і чемний, але за етикетними кліше раз-у-раз прочитуються тривога й хвилювання через затягування справ, несвоєчасне надсилання грошей, необхідних для сплати судових витрат і боргів, або ж просто відсутність відповідей на листи. Молодий Журман часом нервує через те, що не отримує звісток з дому, почувачись обділеним «родителскою» ласкою та увагою. Водночас він поспішає привітати батьків з великими святами й обіцяє «извещать» рідних про новини зі столиці. Надзвичайно емоційним і теплим є лист до матері, в якому йдеться про стан її здоров'я й надіслані сином ліки [2, од. зб. 229, арк. 1—2]. Як відомо, у Глухові перебувало чимало лікарів і аптекарів, що обслуговували гетьманів, старшину й російський генералітет, тож не дивно, що Журман користався можливістю роздобути найкращі ліки та отримати консультації, з чим у Стародубі на той час могло бути суужніше. Цікавим і досить промовистим, з точки зору зміни характеру спілкування між родичами, є лист Іллі Журмана за 1747 р. з Петербурга, коли після одруження з племінницею гетьмана Розумовського розпочався новий етап його кар'єри. Тон цього послання вже виразно відрізняється від попередніх «прохальних» листів бідного канцеляриста. Тепер гетьманський свояк просить батьків

Лл. 1. Лист Іллі Журмана до вітчима Івана Лашкевича від 30 вересня 1740 р. (Глухів). Автограф. Джерело: Інститут рукопису НБУВ. Ф. XII. Од. зб. 219. Арк. 1

не про власну підтримку, а винагороду для одного з клієнтів, канцеляриста Домбровського, якого належить щедро обдарувати за його послуги [2, од. зб. 230, арк. 1—1 зв.] (іл. 1—2).

Досліджувані нами листи являють собою яскраву пам'ятку староукраїнської рукописної культури XVIII ст. Усі вони є власноручними автографами, написані твердим і каліграфічним почерком, що засвідчує добру освіту й практичну підготовку, здобуту в «київських школах» (водночас окремі фрагменти листів мають дещо нерівний почерк, особливо в заключних частинах, коли автор, імовірно, втомлювався, поспішав або ж хвилювався). Стилiстичні ознаки почерку тяжіють до т. зв. «нового київського письма», з курсивним характером начерку, послідовним з'єднанням рядкових літер, використанням лігатур при написанні рядкових і надрядкових літер [36,

Лл. 2. Лист Іллі Журмана до вітчима Івана Лашкевича від 30 вересня 1740 р. (Глухів). Автограф. Джерело: Інститут рукопису НБУВ. Ф. XII. Од. зб. 219. Арк. 2

с. 37, 65]. При цьому начерк літер зберігає лаконічність, особливо в написанні надрядкових і підрядкових елементів, які не мають характерної для попереднього періоду «розмашистості», що є ознакою чотирилінійного курсиву. Обмеженим є також використання латинських літер, серед яких зустрічаються «z», «g» та «v»; грецькі літери («ω», «ξ») вживаються також нечасто й у здебільшого усталених для староукраїнської ділової мови орфографічних формах. Результати навчання професійному письму простежуються також у доволі вишуканому, але при цьому лаконічному стилі звернень, викладу головних думок автора, в яких виразно проступають мовні кліше, почерпнуті зі шкільної практики. Загалом барвиста й колоритна мова приватних листів, не скута шаблонами канцелярського письменства, свідчить про доволі високий рівень начитаності й володіння писаним словом.

Лл. 3. Печатка з гербом Лашкевичів, 1743 р.
Джерело: Інститут рукопису НБУВ. Ф. XII.
 Од. зб. 225. Арк. 2 зв.

гінали гербових печаток Журманів (зокрема й самого Іллі Васильовича) дослідниками наразі не виявлені. Один з листів від серпня 1743 р. [2, од. зб. 225, арк. 2 зв.] запечатаний печаткою з гербом Лашкевичів — щит з шестипроменевою зіркою та півмісяцем, увінчаний короною [28, с. 92, табл. IX]. Печатки з вензелями мають різні малюнки у формі «плетених» літер, характерних для вензельних сфрагісів XVIII ст. На думку дослідників, у козацької старшини та малоросійської шляхти була поширена практика паралельного використання сигнетів з родовими гербами та вензелями [33, с. 187—197; 41, с. 365—393; 42, с. 2—3]. Першими здебільшого засвідчували документи та офіційну кореспонденцію, другими — приватний епістолярій.

Наукова новизна дослідження полягає в аналізі приватного листування представника спільноти військових канцеляристів Гетьманщини Іллі Журмана (1720—1783), що зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Аналіз листів дав змогу реконструювати картину службового та приватного життя автора, який походив із середнього прошарку козацької старшини, проаналізувати його соціальні зв'язки, стосунки з батьками, деталі побуту. Листи є також важливими пам'ятками староукраїнської рукописної культури; їхня зовнішня та внутрішня джерелознавча критика дозволяє відстежити чимало рис освітньої й діловодної культури козацької старшини.

Висновки. Представлене листування є цінним джерелом з історії приватного та публічного життя козацької старшини першої половини

Певну загадку, над розв'язанням якої ще належить попрацювати, становлять печатки, якими були запечатані листи (іл. 3). Усі п'ять відбитків з червоного сургучу мають різні штемпелі, жоден з яких не повторюється. За характером зображень їх можна поділити на дві групи: 1) штемпелі з гербами (2), 2) штемпелі з вензелями (3). Через малий розмір гербових печаток і нечіткість відбитків їх важко точно атрибутувати, але в жодній з них ми не зустрічаємо родового герба «Шеліга», про використання якого Журманами писали В. Лукомський та В. Модзалевський [28, с. 56, табл. XXXIX]. При цьому ори-

XVIII ст. Зміст листування військового канцеляриста Іллі Журмана з батьками розкриває деталі службового та приватного побуту, емоційний світ молоді людини, яка щойно розпочала самостійне життя й кар'єру. Текст листів сповнений подробиць щодо канцелярської служби, діяльності владних і судових установ Гетьманщини, особливостей ведення судових справ, побутового життя автора, його службових і приватних контактів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Ф. І. Од. зб. 766. Арк. 1—24.
2. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Ф. XII. Од. зб. 219. Арк. 1—3; Од. зб. 220. Арк. 1—2; Од. зб. 221. Арк. 1—2; Од. зб. 222. Арк. 1—2; Од. зб. 223. Арк. 1—3; Од. зб. 224. Арк. 1—1 зв.; Од. зб. 225. Арк. 1—2; Од. зб. 226. Арк. 1—1 зв.; Од. зб. 227. Арк. 1—3; Од. зб. 228. Арк. 1—2; Од. зб. 229. Арк. 1—3; Од. зб. 230. Арк. 1—1 зв.; Од. зб. 231. Арк. 1—1 зв.
3. *Дневник генерального хорунжего Николая Ханенка. 1727—1753 гг.* / изд. А. Лазаревский. Киев : Тип. Г. Корчак-Новицкого, 1884. 584 с.
4. *Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича.* Москва : Тип. В. Готье, 1859. Ч. 2. 414 с.
5. *Записки Винского* / публ. П. Бартенева с предисл. А. Тургенева // *Русский архив.* 1877. Январь. С. 76—123.
6. *Любецкий архив графа Милорадовича.* Киев : Тип. Н. Корчак-Новицкого, 1898. Вып. 1. 256 с.
7. Мицик Ю. З листування козацької старшини середини XVIII ст. // *Рукописна та книжкова спадщина України.* 2005. Вип. 10. С. 358—365.
8. Модзалевский В. Два старинных духовных завещания // *Историко-литературный сборник : Посвящается В. Срезневскому (1891—1916).* Ленинград, 1924. С. 92—117.
9. Николайчик Ф. Род Лашкевичей и дневник одного из них // *Киевская старина.* 1887. № 12. С. 696—716.
10. Приватні листи XVIII ст. / підг. до вид. В. Передрієнко. Київ : Наук. думка, 1987. 173 с.
11. Присяга Стародубського полку 1718 року / упоряд. І. Ситий, С. Горобець. Чернігів : Видавець Лозовий В., 2017. 304 с.
12. *Распоряжение гетмана К.Г. Разумовского о преобразовании генерального суда. 1760 г., ноябрь 17* // *Чтения в Историческом обществе Нестора летописца.* Киев, 1891. Кн. V. С. 122—123.
13. Сулимовский архив. Фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей. XVII—XVIII вв. Киев : Тип. К. Милевского, 1884. 353 с.
14. Аброскін П., Кривошея В., Стасенко О. *Київщина козацька : люди і долі.* Київ: Вид. дім «Стилос», 2004. 183 с.
15. Апанович О. Урядові службовці Гетьманщини — українська інтелігенція XVIII ст. // *Український історичний журнал.* 1997. № 2. С. 92—97.
16. *Белоконь С. Генеалогические материалы в архиве В.Л. Модзалевського* // *Археографический ежегодник за 1979 г.* Москва : Наука, 1981. С. 266—273.
17. Грушевський М. Про українську історіографію XVIII століття. Кілька міркувань // *Грушевський М. С. Твори : у 50 т. / ред. П. Сохань.* Львів : Вид-во «Світ», 2015. Т. 10. Кн. 2. С. 74—81.

18. Дзюба О. Приватне життя козацької старшини XVIII ст. (на матеріалах епістолярної спадщини). Київ : Ін-т історії України НАН України, 2012. 347 с.
19. Історія державної служби в Україні : у 5 т. / відп. ред. Т. Мотренко, В. Смолій. Київ : Ніка-Центр, 2009. Т. 3. 654 с.
20. Киселев М., Кочегаров К., Лазарев А. Патроны, слуги и друзья. Русско-украинские неформальные связи и управление Гетманщиной в 1700—1760-х гг. Исследование и источники. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2022. 1244 с.
21. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва : Нариси історії козацьких полків. Київ : Вид. дім «Стилос», 2002. 396 с.
22. Кривошея В. Козацька еліта Гетьманщини. Київ : ІПНЕНД ім. І.Ф. Кураса НАНУ, 2008. 452 с.
23. Кривошея В., Кривошея І., Кривошея О. Неурядова старшина Гетьманщини. Київ : Вид. дім «Стилос», 2009. 432 с.
24. Кривошея І. Неурядова старшина Української козацької держави (XVII—XVIII ст.). Біла Церква : Видавець О. Пшонківський, 2016. Т. 2. 730 с.
25. Лаєвський А. Козацька старшина Стародубського полку у другій половині XVII — XVIII ст. : дис. ... канд. іст. наук. Чернігів, 2016. 364 с.
26. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. Киев : Тип. К. Милевского, 1888. Т. 1. 470 с.
27. Лазаревский А. Очерки из быта Малороссии в XVIII веке. Сотники // Русский архив. 1873. Кн. 3. С. 341—388.
28. Лукомский В., Модзалевский В. Малороссийский гербовник. Санкт-Петербург : Тип. «Сириус», 1914. 254 с.
29. Мицик Ю. Про видання «Українського жіночого дипломатарія доби Гетьманщини» // Спеціальні історичні дисципліни. Питання теорії та методики. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2000. Число 5. Ч. 1. С. 42—53.
30. Модзалевский В. Малороссийский родословник. Киев : Тип. Г. Фронцкевича, 1908. Т. 1. 519 с.
31. Модзалевский В. Малороссийский родословник. Киев : Тип. Г. Фронцкевича, 1910. Т. 2. 720 с.
32. Модзалевский В. Малороссийский родословник. Киев : Тип. С. Кульженко, 1912. Т. 3. 824 с.
33. Однороженко О. Геральдичні традиції українського козацтва // Історія українського козацтва : Нариси : у 2 т. Київ : Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2006. Т. 2. С. 177—214.
34. Окиншевич Л. Центральні установи України-Гетьманщини XVII—XVIII вв. Київ : Друкарня Всеукр. Академії наук, 1930. Ч. 2. 352 с.
35. Панащенко В. З історії національних державних інституцій : Генеральна військова канцелярія // Національно-визвольна війна українського народу середини XVII століття : політика, ідеологія, військово мистецтво. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 1998. С. 252—276.
36. Панащенко В. Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. Київ : Наук. думка, 1974. 106 с.
37. Панащенко В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII — XVIII ст.). Київ : Ін-т історії України НАН України, 1995. 221 с.
38. Папакін Г. Архів Скоропадських: Фамільні архіви української еліти другої половини XVII — XX ст. та архівна спадщина роду Скоропадських. Київ, 2004. 420 с.

39. Прицак О. Доба військових канцеляристів // Київська старовина. 1993. № 4. С. 62—66.
40. Сас П. Військові канцеляристи в Україні XVIII ст.: засади елітарної свідомості // Українська козацька держава : витоки та шляхи історичного розвитку. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2000. Вип. 7. С. 226—237.
41. Ситий І. Козацька Україна: печатки, герби, знаки та емблеми кінця XVI — XVIII століть. Київ : Темпора, 2017. 972 с.
42. Ситий І. Печатки військових канцеляристів // Знак. 2003. Ч. 29. С. 2—3.
43. Сокирко О. Організація архівної справи на Лівобережній Україні XVIII ст. // Нариси історії архівної справи в Україні / ред. І. Матяш та К. Климова. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2002. С. 103—136.
44. Сокирко О. Скільки коштує порозуміння? «Поклони» та «наклади» в українських судах першої чверті XVIII ст. // Соціум. Альманах соціальної історії. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2007. Вип. 7. С. 195—209.
45. Струкевич О. Тема окремішності Гетьманщини періоду Української революції у творах військових канцеляристів XVIII ст. // Українська козацька держава : витоки та шляхи історичного розвитку. Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2000. Вип. 7. С. 238—249.
46. Філіпова Г., Горькова А. Козацько-старшинська опозиція князю О. Меншикову в Стародубському полку // Сіверянський літопис. 2019. № 1. С. 40—46.
47. Швидько Г. Фамільні архіви Гетьманщини: археографічний аналіз публікацій // Український археографічний щорічник. 2002. Вип. 7. С. 13—22.
48. Яременко М. «Академіки» та Академія. Соціальна історія освіти й освіченості в Україні XVIII ст. Харків : Акта, 2014. 543 с.
49. Losson K. «Komu miła całość Ojczyzny». Świadomość i aspiracje polityczne kancelistów kozackich (1670—1720). Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2013. 228 s.

Отримано 27 грудня 2023 р.

REFERENCES

1. Fond I. Unit 766. Fols. 1—24. Institute of Manuscript of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
2. Fond XII. Unit 219. Fols. 1—3; Unit 220. Fols. 1—2; Unit 221. Fols. 1—2; Unit 222. Fols. 1—2; Unit 223. Fols. 1—3; Unit 224. Fols. 1—1 v.; Unit 225. Fols. 1—2; Unit 226. Fols. 1—1 v.; Unit 227. Fols. 1—3; Unit 228. Fols. 1—2; Unit 229. Fols. 1—3; Unit 230. Fols. 1—1 v.; Unit 231. Fols. 1—1 v. Institute of Manuscript of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
3. Dnevnik generalnogo horunzhego Nikolaia Khanenka. 1727—1753 gg. [Diary of General Standartbearer Nikolai Khanenko. 1727—1753] / A. Lazarevskii (Comp.). Kyiv, 1884. 584 p. [In Ukrainian and Russian].
4. Dnevnye zapiski malorossiiskogo podskarbiia generalnogo Yakova Markovicha [Daily notes of the Little Russian General Treasurer Yakov Markovich]. Moscow, 1859. Vol. 2. 414 p. [In Ukrainian and Russian].
5. Zapiski Vinskogo [Vinsky's notes] / Comp. P. Bartenev with introduction of A. Turgenev. Russkii arkhiv [The Russian archive]. 1877. No. 1, pp. 76—123. [In Russian].
6. Liubetskii arkhiv grafa Miloradovicha [Lyubetsk archive of Count Miloradovich]. Kyiv, 1898. Iss. 1. 256 p. [In Ukrainian and Russian].

7. Mytsyk Yu. Z lystuvannia kozatskoi starshyny seredyiny XVIII st. [From the correspondence of a Cossack Officials of the mid — 18th century]. Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]. 2005. Iss. 10, pp. 358—365. [In Ukrainian].
8. Modzalevskii V.L. Dva starinnykh dukhovnykh zaveshchaniia [Two old testaments] // Istoriko-literaturnyi sbornik: Posviashchaetsia V. Sreznevskomu (1891—1916) [Historical and literary collection: Dedicated to V. Sreznevskii (1891—1916)]. Leningrad, 1924. Pp. 92—117. [In Ukrainian and Russian].
9. Nikolaichik F. Rod Lashkevichei i dnevnik odnogo iz nikh [The Lashkevich family and the diary of one of them]. Kievskaiia starina [Kyiv antiquity]. 1887. No. 12, pp. 696—716. [In Russian].
10. Pryvatni lysty XVIII st. [Private letters of the 18th century] / V. Peredriienko (Comp.). Kyiv, 1987. 173 p. [In Ukrainian].
11. Prysiaha Starodubskoho polku 1718 roku [The Swear of the Starodub regiment in 1718] / I. Sytyi, S. Horobets (Comp.). Chernihiv, 2017. 304 p. [In Ukrainian].
12. Rasporiazhenie getmana K.G. Razumovskogo o preobrazovanii generalnago suda. 1760 g., noiabria 17 [Order of Hetman K.G. Razumovsky on the transformation of the General Court. 1760, November 17]. Chteniia v Istoricheskom obshchestve Nestora letopiststa [Readings in the Historical Society of Nestor the Chronicler]. Kyiv, 1891. Vol. V, pp. 122—123. [In Ukrainian and Russian].
13. Sulimovskii arkhiv. Familnye bumagi Sulim, Skorup i Voitsekhovichei. XVII—XVIII vv. [Sulimovsky archive. Family papers of Sulim, Skorup and Voitsekhovich. 17th — 18th centuries]. Kyiv, 1884. 353 p. [In Ukrainian and Russian].
14. Abroskin P., Kryvosheia V., Stasenko O. Kyivshchyna kozatska: liudy i doli [Kyiv Cossack region: people and destinies]. Kyiv, 2004. 183 p. [In Ukrainian].
15. Apanovych O. Uriadovi sluzhbovtsi Hetmanshchyny — ukrainska intelihentsiia XVIII st. [Government officials of the Hetmanship — Ukrainian intelligentsia of the 18th century]. Ukrainskyyi istorychnyi zhurnal [Ukrainian Historical Journal]. 1997. No. 2, pp. 92—97. [In Ukrainian].
16. Belokon S. Genealogicheskie materialy v arkhive V.L. Modzalevskogo [Genealogical materials in the archive of V.L. Modzalevsky]. Arhkeograficheskii ezhegodnik za 1979 g. [Archaeographical Yearbook for 1979]. Moscow, 1981. Pp. 266—273. [In Russian].
17. Hrushevskyyi M. Pro ukrainsku istoriohrafiiu XVIII stolittia. Kilka mirkuvan [About Ukrainian historiography of the 18th century. A few considerations] // Hrushevskyyi M.S. Tvory: u 50 t. [Hrushevskyyi M.S. Works: in 50 volumes] / P. Sokhan (Ed.). Lviv, 2015. Vol. 10 (pt. II), pp. 74—81. [In Ukrainian].
18. Dziuba O. Pryvatne zhyttia kozatskoi starshyny XVIII st. (na materialakh epistoliarnoi spadshchyny) [The private life of a Cossack Officials of the 18th century (on the materials of the epistolary heritage)]. Kyiv, 2012. 347 p. [In Ukrainian].
19. Istoriiia derzhavnoi sluzhby v Ukraini: u 5 t. [History of civil service in Ukraine] / T. Motrenko, V. Smolii (Eds.). Kyiv, 2009. Vol. 3. 654 p. [In Ukrainian].
20. Kiselev M., Kochegarov K., Lazarev A. Patrony, slugi i druzia. Russko-ukrainskie neformalnye sviazii i upravlenie Getmanshchynoi v 1700—1760-h gg. Issledovanie i istochniki [Patrons, servants and friends. Russian-Ukrainian informal connections and management of the Hetmanate in the 1700—1760 s. Research and sources]. Ekaterinburg, 2022. 1244 p. [In Russian].

21. Kryvosheia V. Henealohiia ukrainskoho kozatstva: Narysy istorii kozatskykh polkiv [Genealogy of Ukrainian Cossacks: Essays on the History of Cossack Regiments]. Kyiv, 2002. 396 p. [In Ukrainian].
22. Kryvosheia V. Kozatska elita Hetmanshchyny [The Cossack elite of the Cossack Hetmanate]. Kyiv, 2008. 452 p. [In Ukrainian].
23. Kryvosheia V., Kryvosheia I., Kryvosheia O. Neuriadova starshyna. Hetmanshchyny [Non-governmental Cossack Officials of the Cossack Hetmanate]. Kyiv, 2009. 432 p. [In Ukrainian].
24. Kryvosheia I. Neuriadova starshyna Ukrainskoi kozatskoi derzhavy (XVII—XVIII st.) [Non-governmental Cossack Officials of the Cossack Hetmanate (17th — 18th centuries)]. Bila Tserkva, 2016. Vol. 2. 730 p. [In Ukrainian].
25. Laievskiy A. Kozatska starshyna Starodubskoho polku u druii polovyni XVII—XVIII st.: Dys. ... kand. ist. nauk [Cossack Officials of the Starodub Regiment in the second half of the 17th — 18th centuries] (Candidate's thesis). Chernihiv, 2016. 364 p. [In Ukrainian].
26. Lazarevskii A. Opisanie staroi Malorossii [Description of old Little Russia]. Kyiv, 1888. Vol. 1. 470 p. [In Russian].
27. Lazarevskii A. Ocherki iz byta Malorossii v XVIII veke. Sotniki [Sketches from the life of Little Russia in the 18th century. Sotniki]. Russkii arhiv [The Russian archive]. 1873. No. 3, pp. 341—388. [In Russian].
28. Lukomskii V., Modzalevskii V. Malorossiiskii gerbovnik [Little Russian armorial]. St. Petersburg, 1914. 254 p. [In Russian].
29. Mytsyk Yu. Pro vydannia “Ukrainskoho zhinochoho dyplomatariiia doby Hetmanshchyny” [About the publication of “Ukrainian Women's Diplomacy of the Age of the Cossack Hetmanate”]. Spetsialni istorichni dystsypliny. Pytannia teorii ta metodyky [Special historical disciplines. Questions of theory and methodology]. Kyiv, 2000. Vol. 5. Iss. 1, pp. 42—53. [In Ukrainian].
30. Modzalevskii V. Malorossiiskii rodoslovnik [Little Russian ancestry]. Kyiv, 1908. Vol. 1. 519 p. [In Russian].
31. Modzalevskii V. Malorossiiskii rodoslovnik [Little Russian ancestry]. Kyiv, 1910. Vol. 2. 720 p. [In Russian].
32. Modzalevskii V. Malorossiiskii rodoslovnik [Little Russian ancestry]. Kyiv, 1912. Vol. 3. 824 p. [In Russian].
33. Odnorozhenko O. Heraldychni tradytsii ukrainskoho kozatstva [Heraldic traditions of the Ukrainian Cossacks] // Istoriiia ukrainskoho kozatstva: Narysy: U 2 t. [History of the Ukrainian Cossacks: Essays: In 2 vols.] Kyiv, 2006. Vol. 2, pp. 177—214. [In Ukrainian].
34. Okynshevych L. Tsentralni ustanovy Ukrainy — Hetmanshchyny XVII—XVIII vv. [Central institutions of Ukraine-Hetmanate of the 17th — 18th centuries]. Kyiv, 1930. Vol. 2. 352 p. [In Ukrainian].
35. Panashenko V. Z istorii natsionalnykh derzhavnykh instytuttsii: Heneralna viiskova kant-seliariia [From the history of national state institutions: General Military Chancellory] // Natsionalno-vyzvolna viina ukrainskoho narodu seredyny XVII stolittia: polityka, ideolohiia, viiskove mystetstvo [The national liberation war of the Ukrainian people in the middle of the 17th century: politics, ideology, military art]. Kyiv, 1998. Pp. 252—276. [In Ukrainian].
36. Panashenko V. Paleohrafiia ukrainskoho skoropysu druii polovyni XVII st. [Paleography of the Ukrainian cursive script of the second half of the 17th century]. Kyiv, 1974. 106 p. [In Ukrainian].

37. Panashenko V. Sotsialna elita Hetmanshchyny (druha polovyna XVII — XVIII st.) [The social elite of the Hetmanate (second half of 17th century — 18th century)]. Kyiv, 1995. 221 p. [In Ukrainian].
38. Papakin H. Arkhiv Skoropadskykh: Familni arkhivy ukrainskoi elity druhoi polovyny XVII — XVIII st. ta arkhivna spadshchyna rodu Skoropadskykh [The Skoropadskyi Archive: family archives of the Ukrainian elite of the second half of the 17th and 18th centuries and archival heritage of the Skoropadsky family]. Kyiv, 2004. 420 p. [In Ukrainian].
39. Pritsak O. Doba viyskovykh kantseliarystiv [Age of the Military Chancellors]. Kyivska starovyna [Kyiv antiquity]. 1993. No. 4, pp. 62—66. [In Ukrainian].
40. Sas P. Viyskovi kantseliarysty v Ukraini XVIII st.: zasady elitarnoi svidomosti [Military Chancellors in Ukraine of the 18th century: basics of elitist consciousness]. Ukrainska kozatska derzhava: vytoky ta shliakhy istorichnoho rozvytku [The Ukrainian Cossack state: origins and path of historical development]. 2000. Iss. 7. Pp. 226—237. [In Ukrainian].
41. Sytyi I. Kozatska Ukraina: pechatky, herby, znaky ta emblemy kintsia XVI—XVIII stolit [Cossack Ukraine: seals, coats of arms, signs and emblems of the late 17th — 18th centuries]. Kyiv, 2017. 972 p. [In Ukrainian].
42. Sytyi I. Pechatky viyskovykh kantseliarystiv [Seals of the Military Chancellors]. Znak [The Sign]. 2003. Iss. 29, pp. 2—3. [In Ukrainian].
43. Sokyрко O. Orhanizatsiia arkhivnoi spravy na Livoberezhnii Ukraini XVIII st. [Organization of archival servis in Left Bank Ukraine of the 18th century] // Narysy istorii arkhivnoi spravy v Ukraini [Essays on the history of archival affairs in Ukraine] / I. Matiash, K. Klymova (Eds.). Kyiv, 2002. Pp. 103—136. [In Ukrainian].
44. Sokyрко O. Skilky koshtuie porozuminnia? “Poklony” ta “naklady” v ukrainskykh sudakh pershoi chverti XVIII st. [How much is compromise? “Obeisances” and “invoices” in Ukrainian courts of the first quarter of the 18th century. Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii [Society. Almanac of Social History]. 2007. Iss. 7, pp. 195—209. [In Ukrainian].
45. Strukevych O. Tema okremishnosti Hetmanshchyny periodu Ukrainskoi revoliutsii u tvorakh viiskovykh kantseliarystiv XVIII st. [The theme of the separateness of the Hetmanate during the Ukrainian Revolution in the works of the 18th century chancellery writers]. Ukrainska kozatska derzhava: vytoky ta shliakhy istorichnoho rozvytku [The Ukrainian Cossack state: origins and path of historical development]. 2000. Iss. 7, pp. 238—249. [In Ukrainian].
46. Filipova H., Horkova A. Kozatsko-starshynska opozytisia kniazia O. Menshykovu v Starodubskom polku [Cossack opposition to Prince O. Menshikov in the Starodub regiment]. Siverianskyi litopys [Siverianskyi chronicle]. 2019. No. 1, pp. 40—46. [In Ukrainian].
47. Shvydko H. Familni arkhivy Hetmanshchyny: arkhеоhrafichnyi analiz publikatsii [Family archives of the Hetmanate: archeographic analysis of publications]. Ukrainskyi arkhеоhrafichnyi shchorichnyk [Ukrainian archeographic yearbook]. 2002. Iss. 7, pp. 13—22. [In Ukrainian].
48. Yaremenko M. “Akademiky” ta Akademia. Sotsialna istoriia osvity y osvichenosti v Ukraini XVIII st. [“Academics” and the Academy. Social history of education in Ukraine in the 18th century]. Kharkiv, 2014. 543 p. [In Ukrainian].
49. Losson K. “Komu miła całość Ojczyzny”. Świadomość i aspiracje polityczne kancelistów kozackich (1670—1720) [“Who loves the whole of the Homeland” Awareness and political aspirations of Cossack Chancellors (1670—1720)]. Warszawa, 2013. 228 s.

Received on December 27, 2023

Oleksii Sokyрко

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

ORCID: 0000-0003-3841-9782

E-mail: sag@univ.kiev.ua

CORRESPONDENCE OF COSSACK OFFICIAL ILYA ZHURMAN
WITH RELATIVES FROM INSTITUTE OF MANUSCRIPT
OF V.I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The goal of the research is to analyse unpublished letters of the military official Ilya Zhurman (1720—1783) to his parents were discovered in the fonds of the Institute of Manuscript of the V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine, which are valuable sources of the social history of Cossack Officials, the history of everyday life and the manuscript culture of the Cossack Hetmanate of the first half of the 18th century; clarify the circumstances of the service, private contacts, and the life of a representative of the class of Cossack Officials; contextualization of the information of the letters, identification of the persons mentioned in them; reconstruction of unknown pages of the biography of the author and his family in the context of the socio-political history of the Cossack Hetmanate. **The methodology** consists in the application of basic approaches of internal (textological) and external (paleographic, spragistic analysis) source analyse, contextualization of the subject of the letters in relation to the socio-political situation, family ties, private and public life of the participants. **Academic novelty** consists in the introduction into scientific circulation of a series of private letters of a representative of the community of the Cossack Officials (Military Chancellors) of the Cossack Hetmanate. The analysis of the epistolary made it possible to reconstruct the picture of the official and private life of a representative of the Cossack Officials (Starshyna) community, to analyze his social connections, relations with his parents, and details of his life. Letters are also important monuments of the Old-Ukrainian manuscript culture; their external and internal analyse shows many features of the education and chancellor culture of the Cossack Starshyna. **Conclusions.** The correspondence of Ilya Zhurman is a valuable source of the history of the private and public life of the Cossack Starshyna. The content of correspondence with parents reveals the emotional world of a young person who has just started an independent life and career. The text of the letters is full of details about the chancellor service, the history of the Hetmanate's government and judicial institutions, the peculiarities of conducting court cases, the everyday life of the young clerk, his official and private contacts.

Key words: Cossack Hetmanate, Military Chancellors, Cossack Officials (Starshyna), social history, everyday history, handwritten culture, epistolary sources, genealogy, paleography, spragistics.